

Мізінькіна О. О.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури та компаративістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ГОГОЛІВСЬКИЙ ДИСКУРС ТВОРЧОСТІ ПЕТРА КРАЛЮКА

Анотація. Статтю присвячено аналізу творів «Справжній Мазепа» і «Таємний агент Микола Гоголь» П. Кралюка, у яких виразно прочитуються гоголівські мотиви, передусім художньо інтерпретуються ідеї та образи повісті «Тарас Бульба». Твори цікаві інтертекстуальними перегуками, постмодерними експериментами і винятковим умінням поєднувати різні наукові дискурси (історичний і літературний), адже письменник є істориком за фахом. Обидва твори цікаві індивідуальною інтерпретацією гоголівського сюжету «Тараса Бульби» і буття самого твору за життя і після смерті М. Гоголя. Роман і нарис пропонують різні грані авторського осмислення відомого твору: фентезійно-пародійний і документально-публіцистичний. Вони однаковою мірою мають право на існування, хоч і залишають чимало питань у критиків з приводу меж художнього експериментування. У статті звернено увагу, що в «Справжньому Мазепі» виразною є інтертекстуальна природа твору, котра виконує декілька функцій: актуалізує інтертекстуальну пам'ять читача, розширює його компетентність завдяки атрибуції цитат, алюзій, персонажів, сюжетних ситуацій. Насиченість тексту цитатами, іменами, топонімами, ідеями з гоголівських текстів виконує когнітивно-сугестивну функцію, актуалізує літературну та культурно-історичну пам'ять сучасного читача, надає імпульс до самостійного пошуку ним додаткової інформації про життя і творчість М. Гоголя, змушує проводити паралелі та інші зв'язки між аналізованим твором і гоголівськими текстами в контексті проблем сьогодення. Осмислення нарису «Таємний агент Микола Гоголь» дало підстави стверджувати, що він є науково-популярним твором, у якому зважено проаналізовано твір «Тарас Бульба», взято до уваги передусім сам текст, а не все, що пов'язане із ним ззовні. Узагальнено, що П. Кралюк запропонував різні візії гоголівського твору крізь призму історичної, культурологічної, літературознавчої та видавничої оптики, як її бачить автор.

Ключові слова: М. Гоголь, П. Кралюк, роман, нарис, постмодерн, інтертекстуальність, дискурс.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Постать і творчість Миколи Гоголя ось уже друге століття поспіль викликає інтерес як з боку літературознавців, так і з погляду істориків, культурологів, філософів. Дискусії, активно розпочаті в 90-х рр. ХХ ст. з приводу приналежності Гоголя українській чи російській літературі, не припиняються й досі, як і не анулюються спроби розкрити таємниці феномену Гоголя як митця з подвійною свідомістю. Інтерес викликає не тільки творчість письменника, а й він одноосібно як креативна особистість: обставини знищених творів, його ранньої смерті та поховання – усе ще в полі публічного простору сучасності.

Свідченням цього є творчість Петра Михайловича Кралюка – відомого науковця-філософа Острозької академії, заслуженого діяча науки і техніки України. Цей автор, відомий

передусім своїми історичними працями, уже кілька десятиліть радує читача художніми творами переважно на історичну тематику або ж із використанням історичного матеріалу тою чи іншою мірою. Завдяки подвижницькій праці Петра Кралюка сучасний читач може по-новому відкрити для себе різні сторінки вітчизняної історії, зануритися у світ минулого в художній спосіб. «П. Кралюк – це людина енциклопедичних знань, яка намагається ці знання використовувати творчо, прагнучи залучити до них якомога ширше коло людей. Саме з цією метою він повсякчас намагається адаптувати "високу" науку для широкої громадськості, пишучи твори, далекі від академічних умовностей. Ідеться про художні твори – романи, повісті, оповідання та есеїстику та нарисистику, в окремих випадках межа між якими умовна» [1, с. 150].

П. Кралюка як дослідника-літератора передусім цікавить конкретна історична постать, яка залишила знаковий слід у нашій історії чи світовій культурі. Тарас Шевченко і Богдан Хмельницький, Степан Бандера та Ярема Вишневецький, Володимир Великий та Іван Мазепа, Ярослав Мудрий та Іван Котляревський, Василь-Костянтин Острозький і Данило Острозький постають героями його творів різних жанрів. Серед цієї когорти постатей суттєво виділяється Микола Гоголь, до осмислення феномена якого Петро Кралюк вдавався неодноразово і як історик-публіцист («Микола Гоголь і сучасна українська політика», «Микола Гоголь та його Тарас Бульба: імперський чи антиімперський?», «"Роздвоєна" душа генія. Микола Гоголь: апологет чи руйнівник?»), і як письменник («Справжній Мазепа» (перший заголовок «Римейк» (2009)), «Таємний агент Микола Гоголь, або Про що розповідає "Тарас Бульба"» (2016)). Гоголь часто цитується в працях різного рівня П. Кралюка, скажімо, ретророман «Справжній Мазепа» починається епіграфом Миколи Гоголя «*Небезпечно жартувати письменникові зі словом*» російською мовою тощо. Про М. Гоголя П. Кралюк неодноразово висловлювався і як громадський діяч у різних інтерв'ю. Наприклад, у розмові, що оприлюднена на вебпорталі «Друг читача», він зацентрував увагу на особистісному ставленні до Гоголя: «Не скажу, що це мій улюблений письменник. Однак вважаю, що він і його твори є важливими як для нашої культури, так і для нашої самосвідомості» [2]. П. Кралюк доволі специфічно оцінив рівень таланту та самоідентифікації митця ХІХ ст.: «Якщо говорити про талант письменника, то це божевільний геній. Хоча, за великим рахунком, геніальність – це завжди відхилення від норми, ненормальність. Щодо ідентифікації Гоголя – це малоросійський письменник, який захотів стати великоросійським. На жаль, така трансформація закінчилася для нього трагедією, передусім особистою» [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Твори П. Кралюка уже поставали предметом рецензій та окре-

мих статей, про що свідчать розвідки О. Глотова, С. Кочерги, О. Мізінкіної, В. Мусій, Я. Мокляк, Г. Насмінчук, А. Непомнящої, Я. Поліщука, С. Синюк, М. Слабошпицького, Т. Шевченко тощо. У цих роботах ідеться про жанри, персонифікацію, окремі аспекти поетики творів П. Кралюка. Спеціальних досліджень гоголівського дискурсу творчості П. Кралюка на сьогодні немає. Утім, окремі аспекти цього питання зустрічаються у працях Я. Поліщука, М. Слабошпицького, А. Чмиря та ін. Так, Михайло Слабошпицький звертає увагу на те, що метод інтерпретації «Тараса Бульби» в «Темному агенті» особливий: автор «уважно аналізує текст повісті, очищаючи його від усіх ідеологічних палімпсестів, до котрих ми настільки звикли, що навіть не помічаємо їх» [3, с. 432]. У рецензії на «Темного агента Миколи Гоголя» М. Смотрицький підкреслив новий підхід П. Кралюка до пізнання доробку класика: «Автор нарисів переконаний, що апологети й критики Гоголя переважно не помічають, що письменникові твори мають щонайменше два рівні змісту: поверховий, розрахований на широку публіку, до якого найчастіше й покликаються критики, та езотеричний, прихований, орієнтований на втаємничених. Для прикладу, «Тараса Бульбу» часто подають як героїчний епос. Однак можемо знайти в тексті низку моментів, які руйнують героїку, спонукаючи трактувати її несерйозно. Беручи за аксіому текстологічного й культурологічного аналізу наявність «поверхового» та «прихованого» в Гоголевих біографії та творах, Кралюк доволі сміливо інтерпретує життя і творчість письменника» [4].

Дослідник-початківець Андрій Чмир, аналізуючи «Справжнього Мазепу», намагається встановити причини зацікавлення сучасного письменника відомим твором класика: «Звернення П. Кралюка до творчості М. Гоголя можна вмотивувати тим, що сфера зацікавленості письменника ХХ ст. періодично стикається з літературною спадщиною представника "української школи"» [5, с. 155].

Видається цікавим відстежити «сліди»/прояви текстів М. Гоголя в письмі сучасного письменника. Тому мета статті – окреслити інтенції гоголівських мотивів та образів у творчості П. Кралюка з погляду ідейно-естетичних домінант.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зупинимося детальніше на художній інтерпретації постаті та творчості М. Гоголя у текстах П. Кралюка. Так, роман «Справжній Мазепа» подекуди інтерпретується як постмодерністський роман-кросовер [див. 5] з огляду на побутування в одному тексті реальних історичних діячів, персонажів відомих творів і вигаданих героїв. Твір поєднує ознаки сатиричного твору, пародії, фентезі, історичного роману тощо. Він вирізняється ірреальною модальністю, наявністю концепту «магія», нелінійністю хронологу, а також позначений синкретичністю жанрів, пов'язаною з інтертекстуальністю. Я. Поліщук бачить у всьому цьому гоголівську основу образотворення, котра «має відповідати гоголівському поняттю сміху, що передбачає принаймні кілька пластів пізнання – від звичайного зубоскальства до гіркої іронії та самобичувального сарказму» [6, с. 75].

Уведені в текст П. Кралюка герої та персонажі тою чи тою мірою дотичні до постаті Миколи Гоголя та його повісті «Тарас Бульба». Відтак Шевченко, Пушкін, Белінський, Кукольник співіснують в одному художньому просторі з Тарасом Бульбою, Остапом і Андрієм, як і з лікарем Вакуленком і його дружиною Оксаною (останні, вочевидь, відсилають читача до Вакули й Оксани з повісті «Ніч перед Різдвом»). Такий мікс постатей

і дискурсів, звісно, викликає неоднозначну реакцію в читачів, проте рецепт авторського коктейлю стає зрозумілим тоді, коли місцем подій указується психлікарня, у якій один з пацієнтів Едічка пише власний твір «Гетьман» на основі відомих творів М. Гоголя. Оповідь у романі «Справжній Мазепа» ведеться від головного героя – молодого психіатра Леоніда (Левко). Разом з тим у перебіг подій, у внутрішні діалоги та монологи інтерна вмонтовані уривки окремих текстів. З-поміж таких – рукопис «Memento mori» та роман на шість глав «Гетьман: остання любов» пацієнта психлікарні Едічки, есей «Концепти батьковбивства і синовбивства як культурно-екзистенційні феномени: цивілізаційні аспекти» пацієнта Професора. У цих інтертекстах чітко простежуються перегуки з такими творами М. Гоголя як «Вій», «Тарас Бульба», «Ніч перед Різдвом».

Варто зазначити, що знайомство читачів з персонажами роману «Справжній Мазепа» відбувається переважно через їх ставлення до М. Гоголя. Зокрема, «Едічка-письменник. Молиться на Гоголя, як на ікону» [7, с. 10]. Головний герой роману міркує: «Гоголь же – персона цікава... Я про нього у вищій реферат писав. З філософії. Професор, який читав цю дисципліну, казав, буцімто Гоголь – представник "філософії серця" <...> обклався книжками, перечитав класика. Не так багато він і написав. Правда, я так і не зрозумів, чому Гоголя вважають філософом» [7, с. 17]. Історія пізнання М. Гоголя Леонідом вказує на важкість сприйняття доробку та світогляду письменника. У внутрішньому мовленні молодого лікаря про колег читаємо: «лікарі – циніки. Адже мають справу з такими, що хитрують, обманюють, видають бажане за дійсне, декотрі говорять про високе... Хоча все, якщо подумати, зводиться до простого існування білкових тіл – і то бажано в якомога комфортніших умовах... (Чомусь раптом пригадався гоголівський Пацюк, якому вареники самі пхалися до рота...)» [7, с. 15]. Далі упродовж розвитку сюжету в Леоніда головний лікар буде асоціюватися з персонажем Гоголя («Рудик (Рудий Панько – так я його називаю про себе)» [7, с. 24]. Чи не найчастіше в романі П. Кралюка натяків на гоголівських Оксану та Вакулу. Про таке заявляє й сама дружина лікаря Вакуленка: «Думаєш, ти – Вакула, а я – Оксана?» [7, с. 160], звертаючись до чоловіка під час перегляду телефільму «Ніч перед Різдвом». На що Вакуленко реагує як «це найкраща гоголівська повість про українців», а «"Тарас Бульба" – це фальш, кон'юктур» [7, с. 160]. Далі в діалозі подружжя обговорюють одну з центральних проблем повісті «Тарас Бульба» (яка вже звучала в романі П. Кралюка, зокрема, в есе Професора). Разом з тим, не можна не помітити наскільки дружина лікаря схожа на гоголівських героїнь («Вій», «Ніч перед Різдвом»): головний герой тричі має зустрітися з жінкою, в наслідок чого називає її про себе «вередливою панночкою», «відьмою»; Оксана інтертекстуально спокушає Леоніда («Ну хіба я не красуня? А коса – довга, пишна... Очі чорні, як терен. А стан?...» [7, с. 54]; деталі портрету молодої жінки дуже красномовні («злі бісики стрибають у її очах», «зверхньо посміхається» [7, с. 64]). Розповідаючи Леоніду про відвідання гінекологічного кабінету, Оксана вдається до алюзії: «Там доктор – старий, маразматичний <...> Справжній Вій – ледь повіки підіймає. Волохатий. І блимає очима» [7, с. 65]. Поява ще однієї героїні в романі «Справжній Мазепа» пов'язується з Гоголем як поціновувачем жіночої краси. А саме – у психічну лікарню прибула гарна дівчина, яка хворіє на шизофренію і уявляє себе графінею. Зовнішність

нової пацієнтки описує головний герой: «С в дівчини щось аристократичне. Правильні риси обличчя, задума в погляді. Волосся граційно падає на плечі. <...> А груди... <...> Вони так і кидаються в очі: білі, гладенькі, у міру пишні – щоб звабити чоловіків, і щоб ті утратили розум, спокій хоч на мить. (Гоголь любив описувати дівочі перса, пригадується мені)» [7, с. 63]. Оригінально висловлюється про письменника XIX ст. і пацієнт психлікарні Комп («якби Гоголь жив у наш час, він би обов'язково став баттистом. Чи п'ятидесятником» [7, с. 214]) після того, як він прочитав «Ізбранніє мєста...» Гоголя. Бачимо, що кожен з персонажів роману П. Кралюка сприймає і трактує М. Гоголя-митця по-своєму, в міру розуміння його творчості.

Тож гоголівський дискурс прочитується у «Справжньому Мазепі» на кількох рівнях: на емпіричному (згадка конкретних персонажів зі спадщини М. Гоголя), на герменевтичному (інтеграція гоголівського матеріалу в «тексти» Едічки) і на асоціативному (використання образів, ідей М. Гоголя опосередковано, в зіставному ключі, наприклад, порівняльно-типологічному). У цьому сенсі найбільш цікаві оцінки Професором (ймовірно, його праобразом є сам автор) творчості М. Гоголя, зокрема його характеристика окремих персонажів «Тараса Бульби». Наприклад: «Як зустрічає Бульба своїх синів? Далеко не з відкритими обіймами. Вони вторглися на його територію. Це його дратує. Він спеціально провокує бійку. Звісно, та бійка – гра. Гра в батькоборство. Бульба визнає, що Остап, старший син, таки його поборов. Те сам пропонує зробити молодшому синові. Ні, Тарас – не мазохіст. Він хитрий і підступний глава роду, котрий веде непросту гру. Йому треба знати, чи зможе він протистояти своїм чадам, коли ті захочуть позбавити його влади. Тарас воліє зімітувати протиборство» [7, с. 84].

Творчість М. Гоголя у «Справжньому Мазепі» стає платформою для авторських експериментів постмодерністської ваги. Письменник вибудовує фабулу свого твору навколо уявного святкування ювілею Миколи Гоголя у провінційній психіатричній лікарні (локація умовна). Ця інтермедія розігрується за законами зовнішньої правдоподібності: облдержадміністрація вимагає провести урочисті заходи в закладі, для виконання цього там знаходять крайнього Едічку (певна асоціація з Едуардом Лімоновим). Цей пацієнт, що марить Нобелівською премією, у «фазі творчого підйому» й пише твір до ювілею М. Гоголя. А його опікун молодий психіатр Левко змушений видавати себе членом Нобелівського комітету та читати рукопис.

Окрім інтертексту божевільного, сюжет роману доповнюється зображенням процесів кіномистецтва. Після введення в основний текст «Справжнього Мазепи» першої глави «Київ. Остап і Андрій» з роману Едічки в психічній лікарні з'являється режисер з красномовним прізвиськом Баторін (пізніше він зізнається в тому, що «він не Баторін, а Батурін, і коріння його – з України» [7, с. 120]). Звертаючись до колективу лікарні, цей режисер (як іронічно передає головний герой почуте) читає «цілу лекцію. Каже, що творчість Булгакова – це переспів творчості Гоголя. А це любить Баторін Сквороду. Бо Гоголь і Булгаков – від Сквороди. Ну і звісно, любить народ український. А також – українську природу» [7, с. 120]. Алогічність мислення режисера свідчить про нерозуміння ним творчості трьох письменників. Натомість в замковому комплексі психлікарні знімають окремі сцени фільму «Тарас Бульба» (асоціації з антиукраїнським однойменним фільмом (2009) режисера Володимира Бортка тут очевидні).

Ярослав Поліщук теж відзначає, що «гоголівські асоціації переносяться на персонажів роману, котрі й в іменах, і в сюжетних перипетіях мають нагадувати своїх прототипів із повістей знаменитого письменника з-під Миргорода» [6, с. 76]. Беззаперечно, твір П. Кралюка є інтертекстуальним; прецедентними текстами, що формують цю інтертекстуальність, передусім є твори М. Гоголя, котрі прочитуються завдяки мінімальній упізнаваності через лексеми, цитати, алюзії, ремінісценції; актуалізуються прецедентними феноменами, що виражаються через імена, назви, комплексні ситуації. Інтертекстуальна природа роману П. Кралюка виконує декілька функцій: актуалізує інтертекстуальну пам'ять читача, розширює його компетентність завдяки атрибуції цитат, алюзії, персонажів, сюжетних ситуацій. Насиченість власного тексту цитатами, іменами, топонімами, ідеями з гоголівських текстів виконує когнітивно-сугестивну функцію, актуалізує літературну та культурно-історичну пам'ять сучасного читача, надає імпульс до самостійного пошуку ним додаткової інформації про життя і творчість М. Гоголя, змушує проводити паралелі та інші зв'язки між текстом П. Кралюка, котрий він читає, і гоголівськими (та іншими) творами в контексті проблем сьогочасного усвідомлення М. Гоголя як митця з подвійним світоглядом.

Проте сюжетні хитросплетіння – лише один бік буття непростого для сприйняття твору П. Кралюка. Увага до повсякденних життєвих проявів, що ведуть до антропологічних узагальнень, елементи історизму та інтелектуалізму, що містяться в аналізованому тексті, отримують художню реалізацію шляхом введення інтертексту і як елементу гри, і як елементу фундаменту авторських пошуків ідеального героя сучасності. Гоголівські мотиви і персонажі набувають нової інтерпретації в романі-кросовері як епатажний матеріал для осмислення сутності національної ідентичності. Це питання безпосередньо і неодноразово порушується в діалогах персонажів «Справжнього Мазепи». Так, божевільний Професор доводить головному герою те, що «нам потрібно розробити теорію національної ідентичності як провідну методологічну ідею» [7, с. 27]; «будь-який інтерпретаційний дискурс має передбачати національний контекст. Це – аксіома!» [7, с. 27]. Опосередковано питання національної ідентичності не раз постає і на сторінках роману «Гетьман» божевільного Едічки. Тому композиція текст в тексті працюють на порушення більш глобальних питань: ролі та значення М. Гоголя в культурі, місця України у світі.

Художнє мислення П. Кралюка відтак характеризується поєднанням іронії та офіціозу, кітчевості та елітарності, приватного та загальнолюдського, зв'язністю історичної та родової пам'яті, функції якої беруть на себе відомі літературні твори М. Гоголя як представника «української школи». П. Кралюк з гоголівським матеріалом грає і грається, вдається до містифікацій на композиційному рівні, навмисно руйнує горизонт читачьких сподівань: читач намагається розплутати клубок авторських хитросплетінь до останньої сторінки. Однак і цілісне сприйняття тексту у фіналі залишає відчуття «системної несистемності», у якій М. Гоголь з його творчістю постає хіба що відправною точкою художнього експериментування в проекції сучасності. Слушно зауважує А. Чмир: «Простеження вірогідної долі гоголівських героїв у теперішньому світі допомагає автору "Справжнього Мазепи" оцінити стан сьогочасності» [5, с. 59].

Цілком очевидно, що твір є певною полемікою з повістю М. Гоголя «Тарас Бульба» та епістолярієм Івана Мазепи; митець

для цього обирає гротесковість та колажність як панівні пост-модерністські засоби образотворення. Гоголівський матеріал при цьому постає інтенцією для художньої провокації, котру автор щедро експлуатує у своїх художніх пошуках.

Схожі ідеї пронизують і нарис П. Кралюка «Тасмний агент Микола Гоголь», у якому запропоновано цікаву версію того, чому письменник XIX ст. відійшов від української тематики у творчості та повністю занурився в російський культурний простір. Ідеться про те, що М. Гоголя могли завербувати царські спецслужби, і він занурився в російський літературний і культурний простір формально, а не по суті, проте це настільки захопило митця, що він уже не розглядав можливості повернення у власний національний дискурс. «Висловлено сміливі припущення щодо біографії самого Гоголя. Ставиться ціла низка питань про внутрішні інтенції автора повісті; прискіпливий текстуальний аналіз подекуди наштовхує на суперечливі висновки – втім, саме в цій непрямолінійності можна добачати глибину і життєздатність гоголівського твору» [8, с. 5], – прокоментував Олексій Костюченко задум П. Кралюка та його втілення в нарисі.

Виразно в негативному плані відгукнувся про «Тасмного агента Миколи Гоголя» Павло Михед. Вже на початку рецензії зазначається: «Нещодавно надрукована книжка Петра Кралюка про Миколу Гоголя поставила мене як читача в трохи незвичну ситуацію, доки я не збагнув для себе, що маю справу не із традиційним науково-популярним нарисом» [9, с. 106]. Далі знавець спадщини письменника XIX ст. коментує чимале інтертекстуальне поле навколо посталі Миколи Гоголя, що дає йому підстави висловити «претензії до розуміння П. Кралюком художньої природи "Тараса Бульби"» [9, с. 112] та стверджувати, що «"Тарас Бульба" – це тризна за козацькою Україною, це епос прощання. Письменник показує її велике минуле і смерть, намагань збагнути причини» [9, с. 113].

Все ж маємо відзначити, що у нарисі обігрується відомий сюжет «Тараса Бульби». Як не парадоксально, але сучасний письменник уникає теми приналежності М. Гоголя до російської чи української літератури. Твір оцінюється виняткового з читачького погляду, художньо влітається в текст «Тасмного агента». Повість «Тарас Бульба» постає частиною оповіді Кралюкового твору як багатий для інтерпретації літературний матеріал, який оригінально коментується з погляду історії та літератури.

«Тасмний агент Микола Гоголь» переважно позиціонується як нарис, сам автор називає його розвідкою («*Це текст науково-популярний, розрахований на широку публіку*» [10, с. 16]). Проте не зовсім зрозуміло, яка наука є підґрунтям створення цієї розвідки: історія України / Росії чи історія літератури. Цей твір повною мірою передає авторське ество П. Кралюка, уся творчість якого балансує на межі історії і літератури: текст водночас є історичним нарисом і літературознавчою студією, адже історичні факти, пов'язані з обставинами створення твору і дотичні до самих описаних у ньому подій, скрупульозно аналізуються автором як істориком («*один можливий натяк на волинську подорож Гоголя міститься в "Тарасі Бульбі": це згадка про так званого ковенського воєводу, батька польської панночки, в яку закохався Андрій. Насправді жодних ковенських воєвод ніколи не існувало. А Ковно (Каунас) було невеликим містечком на теренах Литви*» [10, с. 89]), так і літературознавцем («*незважаючи на його слабкі сторони (невідповідність істо-*

ричним реаліям, помітна нелогічність сюжетних ліній, фальшивість – на межі карикатурності – багатьох сцен, схематизм у зображенні деяких персонажів), "Тарас Бульба" став бестселером» [10, с. 50]. Одночасне історичне та літературознавче осмислення відомого твору отримує несподівані інтерпретаційні можливості завдяки потужній подвійній авторській оптиці і застосуванню широкого зовнішнього матеріалу (архівів, публікацій сучасників Гоголя, новітніх досліджень) тощо.

Погоджуємося з нашим попередником М. Смотрицьким у тому, що нарис «Тасмний агент Микола Гоголь» (як і більшість творів П. Кралюка) демонструє щонайменше два рівні змісту: зовнішній, розрахований на широку громадськість, до якої найчастіше вдаються рецензенти, та внутрішній (езотеричний), прихований, орієнтований на таких читачів, які мають фахову освіту з історії, літератури, культурології, філософії. П. Кралюк тонко грає з цими двома шарами власного тексту, що мимоволі залишається відчуття достовірності презентованої концепції Гоголівського синтезу культур, хай і в нарисово-есеїстичний спосіб оформленої. Ідеї про це пронизують весь текст нарису, вони ж складають і його кінцівку: «*Він [Гоголь] провадив тонку гру з читачем: подавав ідеї і тут-таки створював контексти, що ці ідеї руйнували. Ця подвійність і гра дорого коштували йому, зокрема відбивалися на психічному здоров'ї, робили Гоголя невірноважним чи навіть "божевільним". Але ця гра мала й має свій чар. І в цій грі письменник зумів у мистецький спосіб відобразити різні відтінки непостійної "хохлацької" душі – та й загалом душі людської. Чи не звідси популярність і живучість творчості Гоголя?*» [10, с. 184–185].

Якщо твір «Справжній Мазепа» є твором-фентезі, тобто романом із сюжетним розвитком подій, а зважаючи ще й на довільну інтерпретацію головним чином «Тараса Бульби» текстом у тексті, то «Тасмний агент Микола Гоголь» є нарисом – твором документально-публіцистичної природи. Відтак на цей раз митець не ховається за масками містифікації і паралельного світу психлікарні як локації для подій. Він починає твір з передмови, котру називає «Майстер та його інтерпретатори. Замість вступу», де зі скрупульозністю історика і філософа докладно обґрунтовує власний вибір об'єкта нарисового осмислення і оптику його інтерпретації: «*Автор у цій книжці спробує прочитати "Тараса Бульбу", звертаючи увагу на езотеричний рівень повісті. Перед нами постане інший "Бульба", який не вписується ні в російський, ні в український патріотичний дискурс і який не є ні антипольським, ні антиєврейським текстом. Радше це справді глибокий твір, який розкриває як ментальність українців, так і їхні взаємини з сусідами – поляками та євреями. Також цей твір є тонкою насмішкою над російськими ідеологічними стереотипами*» [10, с. 16]. У вступі П. Кралюк докладно розповідає про історію створення повісті, дві його редакції, критичні відгуки за життя М. Гоголя і в наші дні, обставини виходу неоднозначного фільму В. Бортка з Б. Ступкою в головній ролі тощо. Сам же текст нарису – огляд різних обставин, пов'язаних із життям М. Гоголя, написанням «Тараса Бульби», а також імовірної співпраці з тасмними службами царської Росії. Це оформлено в різних розділах нарису, як-от: «Тексти і контексти», «Зачарований Імперією?», «Тасмний вояж Гоголя», «Чи вдавався Гоголь до плагіату?», «Дві редакції», «Ігри з хронологією... і не тільки», «Тарас Бульба: герой чи антигерой?», «Січ та її козаки», «Ігри Гоголя» тощо. У цих частинах запропоновано різні візії гоголівського твору

крізь призму історичної, культурологічної, літературознавчої і видавничої оптики. Автор часто вдається до коментування написаного М. Гоголем у широких контекстах, доповнює сказане історичними коментарями, фактами, відомостями. Наприклад: «Гоголь сподівався, що, опинившись у Києві, займатиметься історичними студіями. Проте так не сталося. І все ж матеріали студій над українською історією не пропали. Вони знайшли свій вияв у "Тарасові Бульбі". Ця невелика повість, загалом кажучи, стала вагомшою для формування уявлень про українську історію, аніж великі історичні наративи. У цьому сенсі Гоголеві пощастило. Уявімо собі, що замість "Тараса Бульби" він написав би багатомну "Історію Малоросії". Боюся, про неї скоро б забули. Як забули гоголівську статтю "Погляд на формування Малоросії"» [10, с. 103–104].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, огляд гоголівських образів, мотивів та ідей, творчо осмислених та інтерпретованих П. Кралюком у його творах «Справжній Мазепа» та «Таємний агент Микола Гоголь», засвідчив особливий інтерес митця до контрверсійної спадщини представника «української школи». Твори цікаві інтертекстуальними перегуками, постмодерними експериментами і винятковим умінням поєднувати різні наукові дискурси, передусім історичний і літературний. Кралюкові твори цікаві індивідуальною інтерпретацією гоголівського сюжету «Тараса Бульби» і буття самого твору за життя і після смерті М. Гоголя, як його бачить автор. Тексти пропонують різні грані письменницького осмислення відомого твору: фентезійно-пародійний і документально-публіцистичний. Вони однаковою мірою мають право на існування, хоч і залишають чимало питань у критиків з приводу меж художнього експериментування. Утім, рівні цього експериментування, наприклад, імагологічний і герменевтичний, можуть постати предметом спеціальних досліджень.

Література:

1. Шевченко Т. Портретний есей у творчості Петра Кралюка. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2023. Том 34 (73). № 6. С. 150–155.
2. Краг М. Петро Кралюк: «Гоголь і Лімонов – це українці з деформованою імперсько-російською свідомістю». URL: <https://vsiknygy.net.ua/interview/952/> (дата звернення 01.08.2024).
3. Слабошпицький М. Принадний прецедент Петра Кралюка. *Кралюк П. Каган і хохла*. Повісті, оповідання. Київ: Ярославів Вал, 2019. С. 429–435.
4. Смотрицький М. Таємний агент Микола Гоголь, або Про що розповідає «Тарас Бульба». *Критика*, Рік XX, число 11–12 (229–230). URL: <https://krytyka.com/ua/reviews/taiemnyy-ahent-mykola-hohol-abo-pro-shcho-rozpvodaic-taras-bulba/print> (дата звернення 01.08.2024).
5. Чмир А. Сучасний історичний роман-кросвер (на матеріалі твору «Справжній Мазепа» П. Кралюка). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 59. Том 3. С. 153–160.

6. Поліщук Я. Відчуття минулого та гопак на кістках. Кралюк П. Діютра, або Дзеркало, в якому бачимо не тільки себе, а й інших, подорожуючи в часі та просторі: історико-інтелектуальний детектив. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2007. 116 с.; Петро Кралюк. Римейк: Роман. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2009. 180 с. / Поліщук Я. РЕВІЗІЇ пам'яті: літературна критика. Луцьк; ПВД «Твердиня», 2011. С. 70–86.
7. Кралюк П. Справжній Мазепа. Харків: Фоліо, 2017. 219 с.
8. Костюченко О. «Таємний агент Микола Гоголь...». *День*. 2016. 01 липня. № 113–114. URL: <https://day.kyiv.ua/article/ukrayintsi-chytayte/taiemnyy-ahent-mykola-hohol> (дата звернення: 01.08.2024).
9. Михед П. Розвінчання Гоголя, або поп-наука в дії. *Слово і час*. 2017. № 4. С. 106–115.
10. Кралюк П. Таємний агент Микола Гоголь. Харків: Фоліо, 2021. 188 с.

Mizinkina O. Gogol's discourse of Petro Kralyuk's creativity

Summary. The article is devoted to the analysis of the works «True Mazepa» and «Secret Agent Mykola Gogol» by P. Kraljuk, in which Gogol motifs are clearly read, and above all, the ideas and images of the novel «Taras Bulba» are artistically interpreted. The works are interesting for their intertextual echoes, postmodern experiments and exceptional ability to combine different scientific discourses, primarily historical and literary, because the writer is a historian by profession. Both works are interesting for their individual interpretation of Gogol's plot «Taras Bulba» and the existence of the work itself during M. Gogol's life and after his death. The novel and the essay offer different aspects of the author's interpretation of the famous work: fantasy-parody and documentary-journalism. They equally have the right to exist, although they leave critics with many questions about the limits of artistic experimentation. The article draws attention to the fact that in «True Mazepa» the intertextual nature of the work is distinct, which performs several functions: it actualizes the intertextual memory of the reader, expands his competence due to the attribution of quotes, allusions, characters, plot situations. The saturation of the text with quotations, names, toponyms, ideas from Gogol's texts performs a cognitive-suggestive function, updates the literary and cultural-historical memory of the modern reader, gives an impetus to his independent search for additional information about the life and work of M. Gogol, forces parallels and other connections between the analyzed work and Gogol's texts in the context of today's problems. Understanding the essay «Secret Agent Mykola Gogol» gave grounds to claim that it is a popular science work, in which the work «Taras Bulba» is carefully analyzed, taking into account first of all the text itself, and not everything connected with it from the outside. It is summarized that P. Kralyuk offered different visions of Gogol's work through the prism of historical, cultural, literary and publishing optics, as seen by the author.

Key words: M. Gogol, P. Kralyuk, novel, essay, postmodern, intertextuality, discourse.